ناسیونالیزم و رەگوڕیشەکانی یان بنەماو پایەکانی-1- نووسینی/ عەتا قەرەداخی

(١-٥)

سەرەتا: مەبەست لە ناسیونالیزم چییە؟ (ناسیونالیزمی ئیتنیکی چییە؟ ناسیونالیزمی مەدەنی چییە؟) ئایا ناسیونالیزم چ پەیوەندییەکی بە نەتەوەوە هەیە؟ پەیوەندی ناسیونالیزم و بە پیشەسازیکردن چییە؟ پەیوەندی ناسیونالیزم و مۆدێرنەتە چییە و کامیان بەرهەمهێن یان دروستکەری کامیانە؟ سەرەتای دەرکەوتن و سەرهەڵدانی ناسیونالیزم کەیەو لە کوێوە سەری هەڵداوە؟ ئەمانە کۆمەڵێک پرسیارن کە ئەم باسە هەوڵدەدات بە پێشکەشکردنی وەڵامی گونجاو بۆ ئەم پرسیارانەو لە دوای ئەوەش هەوڵدەدات رووناکی بخاتە سەر پێناسەی ناسیونالیزمی کوردی ودەرکەوتن و شێوازی کارکردنی.

دەیە چەندین پێناسەی ناسیونالیزم لە لایەن لێکۆڵەرانی ئەو بوارەوە کرابێت کە بە گشتی بریتین لە مێژوونووسان و کۆمەڵناسان، بەتایبەتی کە ئەوە ئاشکرایە ناسیونالیزم بیرمەندی نیە، رەنگە راستیەکەش ئەوە بێت کە ناسیونالیزم وەکو بیر ناسرێت یان بە بیر دانانرێت و هەر لەو روانگەیەشەوە بیرمەندی نیە.

هەر لێرەوە باسکردن لە ناسیونالیزم یان چەمکی ناسیونالیزم وەکو "بیر- Thought" دەکەوێتە بەردەم گومانەوە. لە راستیدا ناسیونالیزم زیاتر وەکو ئایدیۆلۆجیا باس دەکرێت. ئەنتۆنی دی سمیس دەڵێت:

بیرو ناسیونالیزم بزووتنەوەیەکە کە بەرژەوەندییەکانی نەتەوەیەکی دیاریکراو وەکو دەستەیەک لە خەڵک پتەوو بەهێز دەکات(١). لێرەدا دەردەکەویت کە ناسیونالیزم راستەوخۆ پەیوەندی بە نەتەوەوە هەیە، یان بە واتایەکی تر ئەو مادەیەی کە ناسیونالیزمی لەسەر بەرهەم دێت نەتەوەیە، ئەگەرچی بە بارێکی تردا ناسیونالیزم نەتەوە دروست دەکات. بەهەرحاڵ هەر لەم پیناسەیەدا دەردەکەوێت کە ناسیونالیزم وەکو جوڵانەوە یان بزووتنەوەیەک سەیر دەکرێت کە ئامانجێکی دیارو ئاشکرای هەیە کە ئەویش بەرژەوەندییەکانی نەتەوەیە. بێگومان رەنگە ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات ئایا بەرژەوەندییەکانی نەتەوەیەک یان هەر

نەتەوەیەک چیە؟ زۆر بە سادەیی بەرژەوەندی هەر نەتەوەیەک ئەوەیە کە خۆی دەسەڵاتداری سەر خاکی خۆی بێت. بە مانایەکی تر ناسیونالیزم ئامانجی ئەوەیە کە نەتەوە خاوەنی سەروەی خۆی بێت لەسەر خاکی خۆی، کە ئەوەش پێش هەموو شتیک دەبێ حکومەتی خۆمال□ی خۆیی هەبێت لەسەر خاکی خۆی، چونکە بە بێ بوونی حکومەت ناتوانریت باسی سەروەری بکرێت کە سەروەریش تەنیا لە بوونی دەوڵەتی نەتەوەدا بوونی دەبێت. هەر لەسەر ئەم بنەمایە دەتوانین بڵێین ناسیونالیزم پشتگیری ئەوە دەکات و داکۆکیکەری ئەوەیە کە هەر نەتەوەیەک خۆی خۆی بەڕێوەببات و خاوەنی بڕیاردانی چارەنووسی خۆی و هەموو بڕیارێکی پەیوەست بەخۆی بێت و پارێزراو بێت لە دەستتێوەردانی دەرەکی و نەکەوێتە ژێر هەژمووونی راستەوخۆو ناڕاستەوخۆی دەرەوەی خۆی. هەر نەتەوەیەک لە رووی سروشتیەوە هەمان مافی نەتەوەکانی تری هەیەو بەو پێیەش هیچ نەتەوەیەک بە هیچ بیانوو پاساوێک مافی ئەوەی نیە کە دەسەڵات بەسەر نەتەوەکانی تردا بکات و داگیریان بکات و بەویستی خۆی سەرکوتیان بکات و بەکاریان بهێنێت چونکە هەر نەتەوەیەک خۆی بنەماو بنچینەی سروشتی و نموونەییە بۆ فەرمانڕەوایی خۆی وهیچ نەتەوەیەکی تر نا بێتە ئەو بنچینە سروشتیە بۆ فەرمانڕەاویی ئەم. بامانایەکی تر هەر نەتەوەیەک خۆی تاکە سەرچاوەی دروست و رەوایە بۆ ب□ر□مهێنان و بنیادنانی دەسەڵاتی سیاسی و بەڕێوەبەرێتی خۆی و لەسەر ئەو بنەمایەش وەک هەموو نەتەوەکانی تر مافی بەدەستهێنانی سەروەرێتی خۆیی هەیە.

هانس کۆهن لە پێناسەی ناسیونالیزمدا دەڵێت: ناسیونالیزم حاڵەتێکی زیهنیە بۆ زیادکردنی چوونەناوەوەی زۆرینەیەکی گەورەی دانیشتوان لەسەر بنچینەی هەڵوێستی دڵسۆزی و پەیوەستبوون لە نێوان ئەندامانی کۆمەڵگەدا(٢). لێرەدا سێ بنەمای سەرەکی بۆ دروستبوونی هەر جوڵانەوە یان بزووتنەوەیەک باس دەکرێت، کە یەکەمیان بارێکی زیهنیە واتە پەیوەستە بە عەقل یان مێشکەوەو ئەویش یان لەسەر بنەمای سۆزو هەڵچوون کاردەکات یان لاسەربنەمای عەقڵ و بەئاگایی کە ئەم دوو رەگەزەش هەردووکیان هەم پێویستن بۆ ب□ر□مهێنانی جوڵانەوە یان بزووتنەوە، هەم لە خاسێتە دیارەکانی مرۆڤن و لە لایەک پەیوەستن بە بنەمای بایۆلۆجی و لە لایەکی تریشەوە پەیوەستن بە بنەمای عەقڵی و دەرونی و مەعنەوی. بنەمای دووەم دیاریکردنی ژمارەی ئەو کەسانەیە لە کۆمەڵگەدا کە دەچنە چوارچێوەی بزووتنەوەیەکی وەهاوە کە زیاترین ژمارەی ئەندامانی کۆمەڵگایە. ئەمەش ئاسایی ئەوە دەردەخات کە ناسیونالیزم پەیوەستە بە کۆمەڵگاوەو لەچوارچێوەی کۆمەڵگادا بوونی هەیەو قسەی لەبارەوە

دەکرێت و دەشخوازێت زیاترین ژمارەی ئەندامانی کۆمەڵگای تێدا بێت. بنەمای سێیەم ئەو فاکتەرەیە کە زیاترین ژمارەی ئەندامانی کۆمەڵگا دەبڕێت یان دەخاتە ناوەوە کە ئەویش دڵسۆزی و پەیوەستبوونە کە دەشێت بە سەربەبوون یان ئینتیما ناوببرێت. لێرەوە شتێک لەبارەی سروشتی ناسیونالیزمەوە ئاشکرا دەبێت کە دەشێت وەکو بزوتنەوەیەکی جەماوەریی ئامانجدار سەیر بکرێت لە چوارچێوەی کۆمەڵگاو لە زەمینی□ک□دا ک□ گ□و□□ر یان رەگەزی سەرەکی بۆ پێکهێنانی ناسیونالیزم بوونی هەبێت کە ئەوێش نەتەوەیە. بەڵام لێرەدا مەبەست ئەوە نیە کە لە پێش دەرکەوتنی ناسیونالیزمدا نەتەوە بوونی هەبووە یان بوونی هەیە.

هەروەک هانس ک□ه□ن لە شوێنێکی تردا دەڵێت: ناسیونالیزم ئایدیۆلۆجیایەکە دەوەستێتە سەر ئەو بنچینەیەی کە تیایدا دڵسۆزی و خۆتەرخانکردنی تاکەکەس بۆ دەوڵەتی نەتەوە باڵادەست دەبێت بەسەر بەرژەوەندی□کانی تری تاکەکەس و گروپدا(٣). لێرەدا زیاتر چەمکی ناسیونالیزم ئاشکردەبێت و تەنیا وەها باس ناکرێت کە بیرۆکە یان جوڵانەوەو بزووتنەوەیەک بێت، بەڵکو خاسێتی ئایدیۆلۆجیای د□ر□تە پاڵ کە ئەویش لە گ□و□□ردا باسی ئەو هێزو پاڵنەرە دەکات کە وا لە تاکەکەس و گروپیش دەکات دەستبەرداری بەرژەوەندی□ تاکەکەسی یان گروپیەکانی خۆی ببێت و خۆی تەرخان بکات بۆ بەرژەوەندی□کی فراوانتر کە بەرژەوەندی دەوڵەتی نەتەوەیە، واتە دامەزراوەیەک کە نەتەوە خاوەندارێتی دەکات و گەیشتووە ئاستیکیش کە بووەتە خاوەنی سەروەری چونکە وەکو دامەزراوەی دەوڵەتی نەتەوە ناودەهێنرێت، کەواتە لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کاتێ خاسێتی ئایدیۆلۆجیا د□ر□تە پاڵ ناسیونالیزم مانای وایە ناسیونالیزم ئایدیۆلۆجیایەکە لەگ□و□□ردا خۆتەرخانکردن و پەیوەستبوون و ئینتیمای زیاترین تاکەکانی کۆمەڵگا بۆ کارکردن لە پێناوی بەرژەوەندی□کانی دەوڵەتی نەتەوە لەخ□ی□دا ک□د□کات□و□ ل□خۆدەگرێت. ناسیونالیزم بزووتنەوەیەکی نوێ یان مۆدێرنەو پەیوەندی بەو گۆڕانکارییە گرنگانەوەیە هەیە کە لە سەدەی ح□قد□یەم و هەژدەیەمدا لە کۆمەڵگای ئەوروپی و پاشان ئەمەریکی و دواتریش لە شوێنانی تر لە بنیادی گشتی کۆمەڵگەکاندا روویانداوە، بە تایبەتی شۆڕشی پیشەسازی و دەرکەوتنی مۆدێرنێتە. لەگەڵ دەرکەوتنی ئەم گۆڕانکارییانەدا خەڵک پەیوەستبوون بە زێدی خۆیان و بە خاکی نەتەوەکانیان و بە داب و نەریتی باوباپیرانیانەو□ و بەو دەسەڵاتانەی کە لەسەر خاکی خۆیان هەیانبووە بە تایبەتی نەتەوە خاوەن دەوڵەتە فیودیالی و ئیمپراتۆرێتە ئایینیەکان، کە دیارە لەگەڵ دەرکەوتنی سادەترین

سەرەتای ناسیونالیزمدا ئامانجی گۆڕینی ئەو جۆرە دەسەڵاتە رەهایەی خۆیانیان نەبووە لە گەڵ دەرکەوتنی ناسیونالیزمدا پرۆژەی دروستکردنی دەسەڵاتی خۆیانیان لەسەر خاکی خۆیان هەبووە، کە ئەوەش درووستبوونی دەوڵەتەکانی نەتەوەی لێکەوتووەتەوە. هەر لێرەوە ناسیونالیزم زیاتر بەرەو فۆرمەلەبوون دەچێت و هەستێکی ئەوتۆ دروست دەکات کە ببێتە مایەی جۆرێک لە دانپێدانانی گشتی و شێوەیەک بە زیانی تاک و کۆمەڵ دەبەخشێت و رۆڵی گرنگ و دیاری دەردەکەوێت و خۆی وەکو هێز یان جوڵانەوە یان ئایدیۆلۆجیایەکی کاراو بزوێنەریکی چالاک لە مێژووی نوێدا نمایش دەکات کە ئامانجی دیارو ئاشکرای دروستکردنی دەسەڵاتی خاوەن سەروەری نەتەوەکانە، کە مەبەست لە سەروەری نەتەوەیی دەوڵەتی دروستکردنی نەتەوەکانە چونکە بەبێ بوونی دەوڵەتی نەتەوە شتێک نییە بە ناوی سەروەری نەتەوەیی.

بەندیکت ئەندرسەن رای وایە: ناسیونالیزم هێزیکی سیاسی پتەوە، بەڵام لە رووی فەلسەفیەوە هەژارە. سەرباری ئەوەی ” ism”ی پێوەیە، بەڵام هەرگیز بیرمەندی بەرهەمنەهێناوە(٤). بێگومان ئەوە ئاشکرایە لە رووی زمانەوە وشەی ناسیونالیزم Nationalism لە ئاوەڵناوی National درووستکراوە ئەویش بە زیادکردنی پاشگری “-ism” کە ئەم پاشگرە بە مانای بڕوایەکی دیار یان پیادەکردن یان سیستەمێکی دیار یان فەلسەفەیەک، یان سیستەمیکی فیکری دێت. بنچینەی ئەم ناوە داڕێژراوە ناوێکی ترە لە زمانی ئینگلیزیدا کە ئەویش ناوی ” Nation “ە. واتە بنچینەی داڕشتنی وشەی ناسیونالیزم کە دەشێت بە کوردی پێی بگوترێت “نەتەوایەتی” وشەی نەتەوەیە. ئێستا دەردەکەوێت کە پێش دەرکەوتنی یان بوونی وشەی ناسیونالیزم لە زماندا وشەی نەتەوە بوونی هەبووە. ئەگەر لەم روانگە زمانیەوە سەیر بکرێت، ئەوا لە پێش بوون یان دەرکەوتنی ناسیونالیزمدا نەتەوە هەبووە، ئەمە روانینێکی دروستە لە رووی مێژوویی و کۆمەڵناسیشەوە، بەڵام نەتەوە وەکو مادە، وەکو بوویەکی بایۆلۆجی کۆمەڵایەتی نەک وەکو بوویەک یان دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی سیاسی. ئەوە ناسیونالیزمە نەتەوە دەگۆڕێت بە دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی سیاسی و بارگاویی دەکات بە خواست و ویستی سیاسی کە دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوە لوتکەی ئەو خواست و ویستانەیە.

لە فەرهەنگی مەریەم وەبستەردا بەمجۆرە پێناسەی ناسیونالیزم دەکرێت: ناسیونالیزم بریتیە لە دڵسۆزی و خۆتەرخانکردن بۆ نەتەوەیەک، بەتایبەتی دیمەنی هوشیاری نەتەوەیی و ئاستی پێشکەوتن و باڵابوونی نەتەوەیەک بەسەر هەموو نەتەوەکانی تردا نیشان دەدات

و دانانی جەختکردنی سەرەتاییە لەسەر پتەوکردنی کەلتوورو بەرژەوەندییەکانی ئەو نەتەوەیە بەرامبەر بە بەرژەوەندییەکانی نەتەوەکانی تر یان گروپە نەتەوە باڵاکان(٥). دیسان لەم پێناسەیەدا خاڵی سەرەکی خۆ تەرخانکردنە بە بەرژەوەندییەکانی نەتەوە، واتە لێرەدا ناسیونالیزم وەکو بابەتێکی گرنگ و تەنانەت بە گوێرەی ئەندامانی هەر نەتەوەیەک وەکو شتێکی پیرۆز سەیر دەکرێت تا ئەو ئاستەی ئەندامانی نەتەوە یان کۆمەڵگا خۆیانی بۆ تەرخان دەکەن، کە ئەو خۆ تەرخانکردنە جۆرە سروشتێکی تەسەوفی تێدا بەدیدەکرێت کە چۆن سۆفی خۆی تەرخان دەکات بۆ پرینسیپی ڕێبازەکەی و هەموو کارێک دەکات و واز لە هەموو خواست و ویستە دنیاییەکان دەهێنێت بە ئومێدی ئەوەی بگات بە ڕۆحی باڵای خوداو تیایدا بتوێتەوە. بەهەمان شێوە خۆ تەرخانکردنی ئەندامانی نەتەوە بە بەدەستهێنان و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی نەتەوە مانای دەستبەرداربوونیانە لە بەرژەوەندیی تایبەتەکانیان لە پێناوی بەرژەوەندی نەتەوەدا. بێگومان یەکێک لەو هۆکارانەی کە ناسیونالیزم توانای یەکخستن و یەکپێگرتنی نەتەوەی هەیە ئەو گیانی خودنەویستییەی تاکە کەسە لە پێناوی بەرژەوەندی نەتەوەدا. بێگومان لەم پێناسەیەدا باسی ئەوە دەکرێت کە ئەندامانی هەر نەتەوەیەک هەوڵی باڵابوونی یان بەرزتردانانی نەتەوەکەی خۆیان دەدەن لە بەرامبەر بەرژەوەندی یان لە بەرامبەر نەتەوەکانی تردا. ئەگەر لە رووکەشدا سەیری ئەم رستەیە بکەین ئەوا ئاماژەی جۆرێک لە ڕەگەزپەرستی تێدا دەبینرێت. بەڵام لە رووی راستییەوە بابەتەکە بەو شێوەیە نییە کە ئەندامانی هەر نەتەوەیەک بیانەوێت نەتەوەکەی خۆیان لەوانی تر بە باشترو تەنانەت بە پیرۆزتر لەوانی تر سەیر بکەن، نەخێر مەبەستەکە ئەوەیە کە بنەمای بەراوردی هەر نەتەوەیەک لەگەڵ نەتەوەکانی تردا ببێت بە پاڵنەر بۆ گەشەکردن و پەرەسەندن و پێشکەوتنی زیاتر بە ئامانجی بەرهەمهێنانی زیاتری ئەو بنەمایانەی کە خزمەتی مرۆڤایەتی دەکەن بە گشتی.

جۆن کانی پێناسەیەکی نزیک لەم پێناسانەی سەرەوە بۆ ناسیونالیزم دەکات و دەڵێت: ناسیونالیزم ئایدیۆلۆجیایەکە جەخت دەکاتە سەر دڵسۆزی بە نەتەوەو پەیوەستبوون بە نەتەوەوە(٦). تۆماس هایلاند ئیریکسین دەڵێت: ناسیونالیزم جۆرێکی لەوەی ئایدیۆلۆجیایە دەشێت لە ناوەوەو دەرەوەی سنووری دەوڵەتدا دوژمنکارانەو فراوانخواز بێت، هەروەک دەشێت ناسیونالیزم وەکو پارێزەری راستی و ئاشتی وەکو هێزی یەکگرتنی کەلتووری لە دەوڵەتی نەتەوەدا یان لە هەرێمێکدا خزمەت بکات(٧). هەروەک زۆربەی کات ناسیونالیزم لە لایەن خاوەن تیۆریانی

لیبراڵەوە بە ئایدیۆلۆجیایەکی جیهانی دادەنرێت کە جەخت دەکاتە سەر یەکسانی و مافی مرۆڤ لە چوارچێوەی فەرمانڕەواییەکیدا(٨).
لەم پێناسانەی سەرەوەو چەندین پێناسەی تریشدا دەردەکەوێت کە ناسیونالیزم دڵسۆزی و خۆتەرخانکردنە لە پێناوی نەتەوەو بەرژەوەندییەکانی نەتەوەو پاراستنی ئەو بەرژەوەندییانەدا، لەگەڵ هەوڵی بەدەستهێنانی سەروەریدا کە ئەویش لە دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەو بنیادنانی نەتەوەدا دەستەبەر دەبێت. هەروەها دەردەکەوێت کە ناسیونالیزم ئەو ئایدیۆلۆجیایە کە ئامانجی یەکێتی و یەکبوونی نەتەوەی لە خۆیدا هەڵگرتووە، واتە ئایدیۆلۆجیای دروستکردنی هەستی پێکەوەبوون و دەستەجەمیە لەگەڵ پتەوکردن و بەهێزکردنی ئەو ڕەگەزو بنەمایانەی کە نەتەوە پێکدەهێنن. یان بە دەربڕینێکی تر ناسیونالیزم ئایدیۆلۆجیای دەوڵەتی نەتەوەییە کە دەوەستێتە سەر هەستی پێکەوەبوونی خەڵک لە رووی ئیتنیکی و زمان و خاک و نەریت و مێژوو ئایین و بنەماکانی تری نەتەوەوە. لە راستیدا سەرباری باسکردنی ئایین یان تێزی مارکسیزم یان ئەنارکیزم و ڕۆڵبینینیان لە بەرهەمهێنانی ناسیونالیزم یان بوونیان بە پایەی ناسیونالیزم، ئەوە بەچونەکە هەریەکەیان بە جۆرێک ڕەتدەکرێتەوە.
بە گوێرەی ئایین کە چەمکێکی تەواو ئوممەیی یان گەردوونییە پەیوەستبوونی بەهەر ڕەگوڕیشەیەکی ئیتنیکیەوە ناجۆرو ناگونجاو دەردەکەوێت و ناشێت ببێتە بنەمای کاراو زیندووی ناسیونالیزم. هەروەک لە لایەکی ترەوە ناسیونالیزم بەگشتی چەمکێکی عیلمانییە، واتە لەگەوهەردا نەک هەر لەگەڵ چەمکی ئایینی ناکۆکە بەڵکو دژیشە. دەشێت لە روویەکی ترەوە باسی ناسیونالیزمی ئایینی بکرێت، بەڵام ئەو ناسیونالیزمی ئایینییە پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەی نییەو دژی دەوڵەتی نەتەوەییە. ئەوەی ئێستا بە تایبەتی لە جەنگی دووەمی جیهانی بە دواوە بە ناوی دەوڵەتی ئایینی بە تایبەتی دەوڵەتی ئیسلامی دروستبوون و وەکو دەوڵەتی نەتەوە دەردەکەون، بە تایبەتی دەوڵەتانی عەرەبی و ئێران و تورکیا تەنیا لە رووکەشداو بە پەردەپۆشکردن روخسارێکی ئایینی بەسەر دەوڵەتەکانیاندا دراوە، ئەگینا دەوڵەتی نەتەوەیی یان ناسیونالیزمن و تەنانەت ناسیونالیزمەکانیان کە دەشیا بە پشتبەستن بە بنەمای نائیتنیکی ئایین بگوازرانایەتەوە بە ناسیونالیزمی مەدەنی و نەتەوەی فرە ئیتنیک و فرە کەلتوریان بەرهەمبهێنایە، گەیشتوونەتە ئاستی ڕەیسیزم و فاشیزم. ئاشکرایە یەکێک لە خاسیەتە خراپەکانی ناسیونالیزم ئەگەر بە عەقڵی داخراوی نوخبەی ناسیونالیست و بەپێی هەندێ تێڕوانینی تەسک و پەیوەستبوونی لە رادەبەدەر بە ئیتنیک و بنەماکانی بوونی نەتەوەو خۆ بە پیرۆزسەیرکردن مامەڵەی لەگەڵدا

بکرێت، ئەوا دەگۆڕێت بۆ شۆڤینیزم و بەرهەمهێنانی فاشیزمی ئیتالی و نازیزمی ئەڵمانی بەرهەمی پێداگری زۆرە لەسەر چێکردنەوەی بنەماکانی ناسیونالیزم.

-________

تێبینی/ ئەم وتارە دەروازەی بابەتێکی درێژە کە کردوومانە بە پێنج بەش و ئەمە بەشی یەکەمەتی. سەرچاوەمان دەکەونە دوابەشەوە.

کورد حەقی خۆیەتی شانازی بە ڕابردووی خۆیەوە بکات.. ڕەسوڵ بێسکێنی

کوردستان بەکۆمەڵێك دوژمنی دڕندە و چەوسێنەر دەورەدراوە، لەلایەن ئەوانەوە، هەمیشە کورد وەك گەلێکی نەخوێندەوار و نەزان و دڕندە و پیاوکوژ و تاڵانچی ناسێنراوە، بەدرێژایی مێژوو کورد لەژێر باری داگیرکاری ئەواندا ناڵاندویەتی، هەمیشە پەسندی خۆیان و شکستی کورد و بێبایەخ کردنی زمان و کەلتور و مێژوو و ڕابردووی خۆیان لەلای کەم بایەخ کردووە، نووسەری کوردزمانی عەرەبی نووسی وامان هەبووە، قسەی نووسەرە عەرەبەکان ڕادەگوێزێ و لەسەر ئارەزووی هەستی ئەوان دەڵێ ڕیشەی کورد لەجنۆکەیە، ئەو هەموو کوردە زانا و نووسەرە بەرزانە، یەکێك نەهات بەدرۆیان بخاتەوە، تەنانەت شەرەفخانی مێژوونووسی گەورەی کوردیش، قسەی ئەوان دووبارە دەکاتەوە، هەرتەنیا بەوەندە وازدێنێ، دەڵێ” هەر خوا بۆ خۆی دەزانێ”.

دوژمن و نەیارانی بەشێوەیەك بوونی کوردیان لەبەرچاوی خۆی ڕەش کردووە، کورد خۆی ڕقی لەڕابردووی خۆیەتی و نایەوێت پەسندی هیچ شتێکی ڕابردووی خۆی بدات، بالەوانیش باشتر و بەرزتربێت، کەچی گومانی لەڕەگەز و بنچینەی خۆیەتی، بۆ نموونە عەرەب لەپێش ئیسلام و سەردەمی جاهیلی لەناو نیوە دروگەی عەرەبدا بەدەستی خۆیان داروبەردیان دەتاشی و پەیگەریان لێ دروست دەکرد و ناویان دەنا (منات، لات، عوززا…) دەیان پەرست، بەڵام کاتێ عەرەب دێنە سەر باسی

دینی کۆنی کورد دەڵێن: کورد مەجوسی بووە، چەندین کەسی کوردم بینیوە بەخراپە ئەمەی دووبارە کردۆتەوە، پێیان وایە ئەوە هێندە شتێکی خراپە تائاستی گومڕابوون، لەڕاستیدا کورد خۆری خۆش ویستووە و ڕێزی لێ گرتووە، پێیوابووە خۆر سەرچاوەی ژیان و ڕووناکی و وزە و مایەی نەشونومای مرۆڤ و ئاژەڵ و گیاو گۆڵ و دانەوێڵەبووە، حەقی خۆیەی ڕێزی لێ بگرێت، هەزاران جار لەبتپەرستی عەرەب باشتربووە، کەچی کورد ملکەچی قسەی دوژمنەکەیەتی و پێی وایە ئەو ڕاست دەکات.

دوژمنانی کورد ئەوەندەیان کاریگەری لەسەر کورد داناوە، وایان کردووە خۆیان لەلای کورد وەك پیرۆز و گەورە سەیربکرێن، وایان پیشان داوە کورد لەچینی ژێرەوەی کۆمەڵگایە و ئاستی لایەنی کۆمەڵایەتی لەچاوئەواندا زۆرنزمە، لەبەرئەمە هەموو بنەماڵە و خانەدانی کورد بنەچەی خۆیان بردۆتەوە سەر عەرەبان، ئەمەئەوەندە کاریگەری لەسەر کورد داناوە، گەورەمێژوونووسی کورد شەرەفخانی بدلیسی لەکتێبە بەناوبانگەکەی شەرەفنامەدا ئاماژەی بەوەداوە، زۆربەی پاشا و میر و خانەدانەکانی کورد ڕەچەڵەکی خۆیان دەبەنەوەسەر کەسایەتیەکی ناوداری عەرەب، بەتایبەت بنەماڵەی پێغەمبەر و هاشمی و ئەسحابەکان، هی وایان تێدایە بنەچەی خۆی بردۆتەوەسەر خالیدی کوڕی وەلید، بۆ ئاگالەوەی خالید کەسی لەپاش بەجێ نەماوە و بنەماڵەکەی هەموویان بەنەخۆشی تاعون لەناوچوون، لەناو هەموو بنەماڵەکانی شەرەفنامەدا تەنیا بنەماڵەی شەرەفخان خۆیان نەبردۆتەوە سەرعارەبان، بەڵام ئەویش بنەچەی خۆی بردۆتەوە سەر ئیرانیەکان، کەچی عەرەب شانازی بەبنەماڵەی خۆیانەوە دەکەن و بنەچەی خۆیان نابەنەوە سەر پێغەمبەر و سەحابەکان.

دوژمنان بۆ شکست و چاوشکاندنی زیاتر گەلی کورد ناوی کرمانجی لێناوە، بەسوك و کەم بایەخ سەیر کراوە، یەکێك لەوتارێکدا نووسیبووی: دایکم لەزمانی باوك و باپیرانیەوە دەیگێڕایەوە: تورکەکان کەدەهاتنە هەولێر دەیانوت ئێوە ئەسڵزادە نین و کرمانجن، زمانەکەشتان زمانێکی ڕەسەن نییە و نابێ بەزمانی کوردی قسەبکەن، شەوان دەهاتن لەدەرگایان دەدا، ئەگەر خاوەن ماڵ وتبای (کێیە) ئازاریان دەدا و دەیانوت بۆ بەکوردی قسەدەکەی، هەرکەس وتبای (کمدر) دەیانوت ئەوە لەخۆمانە، خەڵاتیان دەکرد و زەوییان پێ دەبەخشی، زمانی کوردییان ئەوەندە لەلا کەم بایەخ کردوون، ئەو هەموو نووسەرە گەورانەی کورد، کەلەئاست شارەزاییان مرۆڤ سەرسام دەبێت، ئەوان خزمەتی گەورەیان بەئیسلام و زمانی عەرەبی کردووە، بەڵام جورئەتیان نەکردووە بەزمانی شیرنی کوردی بنووسن، بەڵکو لەبابەتە مێژوویی و زانستی و فەلسەفیەکانیاندا نووسینەکانیان بەعەرەبی یازمانی تر نووسیوە و بەلای کوردی نووسیندا نەچوون،

باوەڕیان پێهێناون، زمانی کوردی زمانی نووسین و ڕەسمی نییە، بەڵکو زمانی نەخواندەوار و شوان و لادێ نیشینەکانە.

هەتا ئەم دواییانە و تەنانەت ئێستاش زۆر لەوانەی تازە دەنووسن بەڕوونی لە نووسراوەکانیاندا، زۆر بە ئاسایی چەندان نووسراو دەبینیت لەسەر گاڵتەکردن بەزمان و فەرهەنگی کوردی. تەنانەت نووسەری کوردی وا هەیە زۆربەی کات کاری هێرشکردنە بۆ سەر ڕابردووی کورد و فەرهەنگی کوردی، ئەم دیاردەیە بەشێوەیەك لەهەستی کورددا ڕەنگی داکوتاوە لەناو خەڵکی گشتیشدا گۆڕەپانەکە لەبارە بۆ کارکردن لەم بوارەدا، خۆم لەهەشتاکانی سەدەی ڕابردوو گوێم لەپیرەپیاوێك بوو بەشێوە زمانی فارسی گاڵتەی دەکرد ودەیوت جاران دەیانوت:

زبانی فارسی شەکەرأست

زبانی تورکی هونەرأست

عەرەبی زبانی اول و ئاخیرأست

زبانی کوردی کیری خەر(کەر)أست

ئەم شیعرە هەروا سادە و ئاسایی نییە، ئەمە بۆچوونێکی دژوار و نامۆیە، کورد سەبارەت بەزمان و فەرهەنگی خۆی، ئەم بیرکردنەوە نەشیاو و ناقۆڵایەی ڕیشەیەکی مێژوویی قوڵی لەناو فەرهەنگی کوردیدا هەیە.

ئەم کردەوە خراپانە لەجەوهەری دروست بوونی کورد دابوونی بووە، ئەمە خووڕەوشتێکە لەدەرەوە بۆی هاتووە، بێگانەو دوژمنی کورد فێری ئەو خاسیەتە نالەبارەی کردووە، بێگومان کورد وەك گەلێکی ژێردەستە لەلایەن نەتەوەی سەردەستەوە، لەپاڵ چەوساندنەوەی نەتەوایەتیدا ئەوەندە باسی دواکەوتوویی و بێ فەرهەنگی کورد و ئەو قسانەی بەگوێیدا چرپاندووە و لەناو مێشکیدا چەسپاندوویەتی، کە ئەوان واتە کورد بێکەڵکی هیچ نایەن، زمانیان زمانێکی دواکەوتووە و خۆشیان لەئاستی نزمی کۆمەڵایەتیدان، ئەوەندەیان بۆ وتونەوە تاکو باوەڕیان پێهێناون، بڕوایان بەخۆیان نەبێت، ڕقیان لەخۆیان و ڕابردوویان بێت، بڵێت ئەوان لەکورد ڕەسەنترن، بۆیە هەموو شتێك شایانی ئەوانە و پێویستە کورد لاسایی کاراکتەرەکانی نەتەوەی باڵادەست بکەنەوە، خۆیان بەلاوە گرنگ نەبێت.

سەرگورشتەی سەمەرە وا بەلای نووسەری فارسی (سەعید کەرامەت)ەوە، نووسیویەتی: کورد خاوەنی هیچ جۆرە جل و بەرگێکی تایبەت بەخۆی نیە و ئەو شێوە جل و بەرگەی ئێستا کورد دەیپۆشن، ئەوە جلی سوپای ئینکشاری (یەنیچەری) عوسمانیە، کاتی خۆی ئەو سوپایە بەناو هەموو ناوچەکاندا بڵاوبوونەتەوە و کورد کەبینیویانە ئەم جلە بۆ ئەوان باشە و لەگەڵ کەشوهەوای وڵاتی کورد گونجاوە، بەچاولێکەری سوپای

یەنیچەری ئەو جلەیان پێشیوە و وەکو جلی نەتەوەیی پیشانی دەدەن، (عوسمان رەحمانی) ناوێکیش وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و زۆریش پشتگیری ئەو نووسەرە فارسە دەکات کە بەڵێ ئەو شێوە بەرگەی ئێستا دەیپۆشن ئەوە جلی سوپای یەنیچەری عوسمانیە، بەڵام ئەگەر چاوێك بەو کتێب و سەرچاوە و نووسراوانەی پێش هاتنی تورکەکان بۆ ئەم ناوچانە بخشێنین، کەلەلایەن بێگانەکانەوە نووسراون، سەدان وێنەت بەرچاودەکەوێت بەجلی کوردییەوە کێشراون، لەگەڵ ڕێزم ئەمە قسەیەکی بێ بنەماو بێ بەهایە، کەجلی کوردی هی سوپای یەنیچەری بووە و بەهۆی گونجانی لەگەڵ کەشوهەوای کوردستان کورد لەئەوانی وەرگرتووە، لەکاتێدا سوپای یەنیچەری عوسمانی دوای داگیرکردنی خاکی گەلە ژێردەستەکانیان بەتایبەت لەو منداڵە بێ باوك و دیلانەی لەکاتی جەنگ بەتایبەت لەسەردەمی جەنگەکانی لەگەڵ ئەوروپا دەکەوتنە دەستی عوسمانی ئەو سوپای یەنیچەریان لێ دروست کردن و بەریان دانە گیانی خەڵکی ژێردەسەڵاتی خۆیان و دوژمنەکانیان.

سەبارەت بەکەلتور و هەموو بوارەکانی کۆمەڵگای کوردی بەم شێوەیە لەبەرچاوی کورد، سووك و بێ نرخیان پیشانداوە، هەرئەمەش وایکردووە کورد نەتەوەی سەردەستی لەلا پیرۆز و شیاوتر بێت لەنەتەوەی خۆی و ملکەچی بڕیارەکانیان بن و لەناوخۆدا بەگژیەکتریان دابکەن و توندوتیژی بەرامبەر یەکتربنوێنن. بەتێپەڕبوونی کات کورد گەیشتۆتە ئەو بیروبڕوا دژەخۆیی و خۆبەکەم زانینە، ئەمە وای کردووە دوژمن زیاتر بتوانێ زەفەریان پێ بەرێ، عەشیرەت لەدژی عەشیرەت وبنەماڵە لەدژی بنەماڵە و شار لەدژی شار هانیان بدا و بەگژیەکتریان دابکات، بۆئەوەی ئەوەندەی کێشەی ناوخۆیان هەبێت نەپڕژێنەسەر ئەوەی لەبنەما و ڕیشەی خۆیان بکۆڵنەوە، کاتێك کورد خۆی گاڵتە بەهەڵپەڕکێی کورد و بەئایینی ڕابردووی خۆی دەکات، ئەوە ڕقێکە لە ناخیدا دروست کراوە، لەلایەن نەتەوە سەردەستەکانەوە، لەکاتێکدا هەمیشە لەگەڵ یەکتر لەکێشە و ململانێدان، بەڵام بەشانازییەوە ئامادەن مامەڵە لەگەڵ نەیارانی نەتەوەکەی خۆیاندا بکەن.

کەم نەتەوە هەیە لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەوەندەی کورد حەزبە ئاشتی و ئاسوودەیی و هەڵسوکەوتی شارستانی بکات، تەنانەت لەکاتی شەڕیشدا کورد هەستی مرۆڤایەتی و ڕۆحی لێبوردەیی دەنوێنێت، لەلێقەوماندا هاوکاری دوژمنەکەشی دەکات، داڵدەدانی ئاشووری و ئەرمەنی لەدەست تورکان و عەرەبە خەواریجەکان لەدەست عەرەبی برای خۆیان، نزیکترین نموونەش داڵدەدان و پاراستنی سەربازە عەرەبەکانی کاتی ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان لەکۆتایی سەردەمی بەعسدا باشترین بەڵگەن، بێگومان هیچ یاسا و تۆمارێکی نووسراونییە، تاکورد ناچاربکات ئاوا مرۆڤدۆستانە مامەڵەبکات، بێگومان ئەوە فەرهەنگ و سروشتی کوردە

بەوشێوەیە ڕەفتاردەکات، کەلە باب و باپیرانیەوە بۆی ماوەتەوە.
کەچی نەتەوەکانی تر هەمیشە پەسندنی بنەچە و خاك و ئاو و نیشتمانی خۆیان دەدەن، فەموو مێژوو گەواهی ئەوەدەدات تورکەکان سەردەمێکی هێندە زوونییە، کەلە بانەکانی (تبت)ی وڵاتی خۆیانەوە هاتوونەتە ئەم ناوچەیە و داگیریان کردووە و ئێستا بەخاکی دێرینەی خۆیانی دەزانن، بۆ نموونە: لەکاتی جەنگی دووەمی جیهانیدا سۆڤیەت هاتە ناو خاکی ئێرانەوە، ئازربایجان و بەشێکی کوردستان کەوتە ژێردەسەڵاتی سۆڤیەت، بڕیاردرا لەئازەربایجانی سۆڤیەتەوە چەند لیژنەیەکی تێکەڵاو لەئەندامانی حزبی کۆمۆنیست، ئۆرگانە دەوڵەتیەکان، فەرمانبەرانی دادوەری، ئاسایش و ئابووری، ڕەوانەی ئازەربایجانی ئێران بکرێن، عەزیز عەلیێڤ محەمەد کەریم ئۆغلی سکرتێری سێیەمی کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی ئازەربایجان سەرۆکایەتی ئەو لیژنانەی پێ سپێردرا، لەنیوەی دووەمی مانگی سێپتێمبەری 1941 ڕەوانە کرا بۆ ئەوەی دەست بەچالاکیەکان بکەن، میرجەعفەر باقرۆڤ لەیەکێك لەدیدارەکان لەگەڵ لیژنە ڕەوانە کراوەکان بۆ ئازەربایجان گوتی:" ئێوە دەزانن سوپای سوور لەماوەیەکی کەمدا زۆربەی هەرێمەکانی باکووری ئێرانی خستەدەست خۆی، هەموو ئەو شوێنانە، ئازەربایجانی ئێمەیە، بەگوێرەی بەڵگە مێژوویيەکان، بەشی زۆری هەرێمی باکووری ئێران وەك قەرزوێن، ورمێ، میانە، مەراغە، تەورێز، ئەردەوێڵ، سەڵماس، خۆی، ئەنزێ و ...هتد، شوێنی باب و باپیرانی ئێمەن، ئەگەر ڕاستتان دەوێت، تاران یەکێکە لەشارە کۆنەکانی ئازەربایجانی ئێمە" باقرۆڤ دەیویست بڵێت خاکی کورد و فارس هەمووی هی ئازەر بووە، زۆر شتی لەم بابەتە.
بەپێچەوانەی دوژمنانی کورد ئەو هەموو ڕۆژهەڵاتناس و کوردناسانەی دەربارەی کورد دواون، پەسندی زمان و ڕەسەنی کوردیان داوە و مینۆرسکی ڕۆژهەڵاتناس و کوردناسی ڕووسی بەچاوێکی بەرزەوە تەماشای ئەدەبی کوردی کردووە و دەڵی: نەبوونی لێکۆڵینەوە لەئەدەبی کوردی بۆتە هۆی ئەوەی نرخی تەواوی دیاری نەکرێ، ناوبراو لەکتێبی (کورد) وەڵامی ئەو بیروڕایە دەداتەوە کە گوایە کوردی فارسیەکی تێك شکاو و دەستکاری کراوە، دەڵێت: " بێگومان زمانێکی سەربەخۆیە و دەستووری فۆنێتیکی تایبەتی خۆی هەیە، هەروەها دەستووری زمانی تایبەتی خۆی هەیە، پێوەندی زمانی کورد لەگەڵ فارسی وەکو پێوەندی نێوان عەرەبی و ڕووسی وایە".
پۆل بایدار زانا و میسیۆنێری فەڕەنسایی لەکتێبی دەستوری زمانی کوردی دا دەڵێت: " زمانێکی خۆش و نەرمە، زمانێکی شیعری پڕئاوازە، خاسیەتی تایبەتی ڕستەی کوردی هەموو ژیان دەگرێتەوە، پێوەندی بەهێزی لەگەڵ تەبیعەت و جوانی تەبیعەت دا هەیە، هەروەها دەچێتە

ناو ناخی گێتی ناوەوەی ئادەمیزادەوە”.

سەرەڕای ڕاستی و ڕای چەندین زاناو شارەزای ئەو بوارە مایەی نیگەرانیە تائێستاش کورد بەپێچەوانەی نەتەوەکانی تر کەباسی ڕابردوو بکەیت ڕێکەوتی سەدان کەسی کورد دەکەیت پێی وایە، ئێمە لەڕابردوو هیچمان نەبووە و خاوەنی هیچ نین، ئەمە لەلایان بووە بەڕاستیەك مایەی گفتوگۆنییە، بەئومێدی ئەوەی لەم سەردەمەدا کەسەردەمی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا و زانیستە، کورد خۆشی قۆناغێکی گەورەی بڕیوە لەپێشکەوتن و زانیست، ئەوە ببێتە هۆکاری زیاتر پێشکەوتن و ساغ کردنەوەی ڕیشەی خۆی و زمان و کەلتور و فەرهەنگی خۆی و ناساندنی بەگەلانی دنیا.

پێڵاوە شینەکەم.. عەبدولڕەحمان فەرهادی

لەبیرمە زۆر منداڵ بووم، بە مەزەندەی خۆم دەبێ سێ ساڵان بووبم. بابم، برا گەورەکەمی ڕاسپارد بچێ لە بازاڕ پێڵاوێکم بۆ بکڕێت، ئەویش بۆ ئەوەی من لەگەڵ خۆی ببات، بە قولانجەکانی پاپۆیی کردم، پاشتر چووە بازاڕ و بە زەوقی دڵی خۆی پێڵاوێکی لاستیکی شینی بۆ هێنام، ئێستایش لەبیرمە بەرووڕووی پێڵاوەکەم نەخشێکی کونکون بوو، بەڵام کونەکانی لە شێوەی خاڵێ قۆرتقۆرت بوون نەك کونبەدەر، هەر بە مەزەندەی ئێستام، درێژیی پێڵاوەکەم 10-12 سانتیمەترێك دەبوو، پێڵاوی شینم لە پێیە بچکۆلانەکانم هەڵکێشان، هەردوو تاك پێ بە پێم بوون، لە خۆشیان نەمدەزانی لەسەر زەمینم یان لەسەر هەور. شەو پێڵاوەکەمم لەگەڵ خۆم بردە ژێر لێفەکەم، هەر بۆنم دەکردن و دەمگوت دەبێ کەی بەیانی بێتەوە تا لەپێیان هەڵکێشم! بەڵام بێئاگا خەوم لێکەوت و وەك ئەوەی چرکەیەك نێوانی بیرکردنەوە و خەوەکەم بێ لەپڕ بەئاگا هاتم، دةمیَك بوو بەیانیی دابوو، خۆشییەکەم لەنێو نوینەکەی دەرپەڕاندم.

وەرزەکەی زستانێکی پڕ لە زوقم وسەقەم بوو. سبەینەکەی بە پێڵاوە نوێیەکەم لە حەوشەی ماڵەوە دەهاتم و دەچووم، هەر تەماشایم دەکرد، ڕەنگەکەیم زۆر پێ جوان بوو. حەوشەکەمان پان و بەرین بوو، چووم

لەکن دایکم لە دەرکی متبەقە بچووکەکە وەستام کە ئەو خەریکی شیو لێنان بوو، ئێستایش لێبیرمە شیوەکەی کەشکەك بوو، کەشکەکێکی ڕووتی بێ گۆشت و شلە. لەهیکڕا هەستم کرد هەردوو پێم کەوتنە ژان، وەك ئەوەی دەرزیئاژن بکرێن وابوو، ئێستا بیری لێ دەکەمەوە کە ژانی پێیەکان هی سڕبوون بوو بەهۆی سەرمایەکەوە، بەڵام نەمدەزانی بڵێم پێم سڕ بووە، بەڵکوو هەر دەگریام، دایکم دەیگوت: کوڕێ من بۆ دەگریی، چیت دەوێ؟ هەر نەمدەزانی ئەوە پێ سڕبوونە بەهۆی سەرماکەوە، تەنیا دەمگوت:
پێم دێشێت، داوام دەکرد پێڵاوەکەم لە پێ بکەنەوە، ئەویش و بابم و براگەورەکەشم هەر وایان دەزانی پێڵاوەکەم بچووکە، بۆیە پێیەکانم دێشن. برا گەورەکەم پێڵاوەکەی بردەوە بازاڕ و یەکێکی دیکەی کەمێك گەورەتری بۆ هێنام، کە لە پێم هەڵکێشان، دوای کەمێك، دیسانەوە پێیەکانم بەهۆی سەرمایەکەوە سڕبوونەوە. لەتاو ئازاری پێیەکانم، دیسانەوە دەستم کردەوە بە گریان، کەسیان تێنەدەگەیشتن کە پێیەکانم بۆچی دێشن! پێیان عەجایب بوو! پێڵاوەکەم نە تەنگە نە شتێکی تێدایە کە پێیەکانم بە ئازار بخەن! دایکم لە تاو گریانی من بێزار بووبوو، دەیەویست زللەیەك بخڕوێنێتە بناگوێم، جارجارە دەستی لێ ڕاست دەکردمەوە، پاشان دڵی نەدەهات لێم بدات. دواجار باوکم بە کێشەکەم حەسیا و گوتی ئەمە هەبێ و نەبێ پێوپلی سەرما بردوونی بۆیێ ئازاری دەدەن، دواتر داوای کرد بچن گۆرەوییەکی خوریم بۆ بکڕن، ئێوارەکەی دیسانەوە مەلای برام هەڵتەك هەڵتەك چووەوە بازاڕ و گۆرەوییەکی بچووکی قاوەییی پەیدا کردبوو هێنایان لە پێیەکانیان هەڵکێشام، دوای تاوێك، ئازاری پێیەکانمم بنبڕ بوو.. کە گەورە بووم، کەوتمە ساڵانەوە، ئازاری سڕبوونی پێیەکانم هەر بەردەوام بوون، وەلێ لە گریان کەوتم، بەڵام بە ئێستایشەوە هەر گرینێك ماوم، چما گەر وەك منداڵیم بە هەر شتێك بگریبام، ئەوا دەبوو بیست و چوار سەعاتی خوا، بەڵکوو وەك کۆنستانتین جۆرجیۆ، شەو و ڕۆژم لێ ببایە بە بیست و پێنج سەعات، هەر گریابام و گریابام، چونکێ هەموو تەمەنی منداڵی و مێرمنداڵی و هەرزەکاریم پڕاوپڕ بوون لە سڕبوونی بێئامانی ژیان.

□■ف.ع□■

باران.. بەختیار محەمەد

حەزم لە دەنگی بارانە
کە بانگم دەکا و
وەك میوانێکی خۆشەویست
دێتە ماڵەکەم.

باران ئەگەر ئێمەی خۆش نەوێ،
تەڕمان ناکا.

باران بە سێ زمان
دەزانێ قسە بکا:
نمە، ڕێژنە، ڕەھێڵە.
جار جارەش بە زمانی
هیرۆگلیفی لافاو دەدوێ.

باران کتێبی پیرۆزی خوایە،
نەك قورئان و ئینجیل و تەورات.

لە ژنێکم پرسی:
باران چیت پێدەبەخشێ؟
گوتی: کە پیاو دەبێتە دڵۆپە شیر و
بەسەر جەستەمدا دەتکێ.

دوو شت لە باران فێر ببە:
پاکی و بەخشندەیی!

باران ئاسمان و زەوی شکۆمەند دەکا

واتە مرۆڤیش شکۆمەند دەبێ.

نمەی باران
دەنگی چپەی ئاسمانە
کە بێ زەوی دەدوێ،
لێزمەش سەدا و هاواریەتی.

واز لە باران بێنە
با تەڕت کا و
ڕۆحت بناسێ!
جوانیی لە تەڕبووندایە.

ئەی باران، تێر لە باوەشم کە و
تێر لە ڕوخسارم بڕوانە!

باران گۆرانییەکە
هەور دەیچڕێ،
زەویش خانمێکە
گوێی لێ ڕادەگرێ.

ئەمشەو باران
بە قەسیدەیەك دەچوو،
کە ئاسمان بیخوێنێتەوە.

زستان شاعیرە،
باران شیعرە و
لافاویش ڕەخنەیە.

باران لە مەملەکەتی بادا دەژی
باران پادشایە لە مەملەکەتی بادا.

دەنگی باران
سیمفۆنیای گەردوونە.

ئەگەر بارانت خۆشویست،
هەست بە پاکی دەکەی.

پاکمان کەوە
ئەی باران
لە چێکی زەمەنی بێ مانایی!

ئەوەی بارانی خۆش دەوێ
ژیانی خۆش دەوێ،
بەڵام لە لافاویش دەترسێ.

تووڕەبوون (لافاو)
لە باران نایێ.

بارانیش وەك مرۆڤ
لە کاتی هێمنیدا جوانە.

لافاو: ئیمپڕاتۆریەتی باران.

باران هەم جوانە
هەم ناشیرین:
باران لەناو عەشق و تێریدا جوانە،
بەڵام لەناو تەنیایی و هەژاریدا ناشیرین.

تەنها باران دەزانێ،
کە ماڵی ئارام چەند خۆشە!

بەختیار محەمەد

رازەکانی ئەوین و هێناسەکانی دەریا.. رازی پێنجەم.. تێکست: ستیڤان شۆمزینی

زۆر لەوە ئەترسم رۆژێک بێت
چەشنی تابلۆی سەر دیوارەکانی شار
ئەم عەشقەمان کاڵ بێتەوە و
باراناوی گومان بیشواتەوە
یان وەک پێکێکی ساردی رژاو
پێش ئەوەی تێر مەستی یەکتر بین
بچۆڕێینە ناو ئەلبوومی بیرچوونەوەوە
زۆر لەوە ئەترسم رۆژێک بێت
چەشنی مەمە تێراوەکانی نیشتمان
ئەم ئەوینەمان بتوێتەوە و
تاریکی مێژوو قوتمان بدات
یان وەک ئەو نامە رۆح سەوزانەی
پێش ئەوەی بگەنە دەستی خودا
دەکەونە ژێر خەنجەری کولتوورەوە

پێش ئەوەی باڵندەی گیانمان
لە شەقەی باڵ بدا
شەوێکی ئیرۆسی خۆتم پێ ببەخشە
تاکو بتکەمە شاژنی سەر تەختی لەززەت
رۆژێکی پڕ رەنگی خۆتم پێ ببەخشە
تاکو لەسەر بەرماڵی پەلکەزێڕینە
سوجدەت بۆ ببەم
عەسرێکی نیلۆفەڕیی خۆتم پێ ببەخشە
تاکو خونچەی شیعرم
لە رۆحتدا سەردەربێنێت
پێش ئەوەی باڵندەی گیانمان
لە شەقەی باڵ بدا
فنجانێک قاوەی تاڵی عەشقتم پێ ببەخشە
تاکو لە زەریا□ی□ک هەنگوینی ماچت هەڵکێشم
تۆ هەڵاڵەی لێوی پڕ شیلەتم پێ ببەخشە
تاکو پەپولەی حەزم سەدان ساڵ تامی بکات
دڵۆپێک مرەکەبی ژنێتیتم پێ ببەخشە
تاکو دەیان کتێبی توانەوەی پێ بنووسم

نامە بێ نازەکەتم خوێندەوە
کە بە فرمێسکەوە نوسیبووت
ئەم نامەیە مەکەرەوە، بەڵام ئەگەر کردتەوە
وەرە مریەمێکی پاکیزە
لە چەکمەجەی شەرەفپەرستان دەربهێنە
لەگەڵیدا سەفەر بکە بەرەو شارێک
غوباری ناموسپەرستی لێڵی نەکرد بێ
نامە نازدارەکەتم خوێندەوە
بە قەڵەمی تریفە نوسیبووت
ئەم نامەیە بکەرەوە، لەگەڵ کردنەوەیدا
وەرە ژوانی ژنێکی دەریایی
بەڵام بە بەلەمی عەشق وەرە و
ماڵێک لە ئاو چێ بکە

ژنێک لە ناو مندا ئەژی
هەمیشە مژ لە سیگاری خەونەکانم ئەدات
دوکەڵی رۆژگارە خەمۆکەکانم هەڵدەمژێت
بێ ئەوەی گلەیی لە بەختی خۆی بکات

وەک بەفری بەر هەتاو بە تیشکی شیعرم
هێمن هێمن، ئەتوێتەوە
ژنێک لەناو مندا ئەژی
هەمیشە شەکری خەیاڵەکانم ئەکرۆژێت
شەرابی بێزارییەکانم هەڵدەقوڕێنێت
بۆ ئەوەی گلەیی لە بەختی خۆی بکات
وەک چۆلەکەی بەر چڕاوگەی عەشقم
رووت و قووت هەڵدەلەرزێت

سەیرە هێشتا تۆ ئەتەوێت
عەشق لە ماچ گۆڕینەوەوە دەربهێنێت و
بیخەیتە توێی کتێبێکی تۆز لە نیشتووەوە
عەشق لە توانەوە لە ئامێزی یەکتردا بگۆڕیت
بۆ شیعرێکی لاڵ لە زەمەنی کڕبووندا
عەشق لە لەرزەتی تێکەڵبوونی رووباری هەست
لەگەڵ دەریای عاتیفە، بگۆڕیت بە
هەڵواسران بە خاچی نەریتەوە
سەیرە هێشتا تۆ ئەتەوێت
عەشق لە گۆرانییەکی ئازادەوە بگۆڕیت بە
مەقامێکی دێرینی کەلەپچەکراو
عەشق لە فڕین بەناو ئازادیدا بگۆڕیت بە
ئەو پێوەندانەی لە هەوری رەشی
کولتووری خواستراوی بیابانەوە ئەبارێن

لە هەموو جێیەک بە شوێنتدا ئەگەڕێم
لە ناو رێگە پێچاوپێچەکانی دڵم
لە ناو ئەو مەلە غەوارانەی
لە هیچ جێگەیەکی رەحم نانیشنەوە
لە ناو ئەو پرسیارانەی هیچ کات
وەڵامێکی دڵخۆشکەر وەرناگرنەوە
من هەر بە شوێن تۆدا ئەگەڕێم
لە هەموو جێگەیەک بە شوێنتدا ئەگەڕێم
لەناو شەبەنگەکانی خەیاڵی خۆم
لە ناو رووباری هەڵچووی ئەسرینم
لە ناو ئەو شەبەقە گەورەیەی
چەقۆی دڵڕەقی کردیە خەونەکانم
من هەر بە شوێن تۆدا ئەگەڕێم

بۆ ناسینی من
پرسیار لەو ئەستێرانە بکە
لاوکی درەوشانەوە بۆ ئەو رۆژانە ئەڵێن
لە خومخانەی شەو هەڵکێشران
پرسیار لەو دارسنەوبەرانە بکە
لە وەیشومەی سەختترین زستانیشدا
بەرگی سەوزی ئەوینیان ل□ بەردا یە
پرسیار لەو رێگا گوڵڕێژانە بکە
هەموو دەگەڕێنەوە رۆمای عەشق
بۆ ناسینی من
پرسیار لە قەدیسێکی نورانی بکە
کە خودای لە دڵی ژنێکدا دۆزیوەتەوە
پرسیار لەو رەشەبا سەرەڕۆیانە بکە
ژیلەمۆی مۆمیاکراوی جوانی دەگەشێننەوە
پرسیار لە بەختی رەشی خۆت بکە
کە لە شیعری مندا سپی سپی بۆتەوە

هەڵوەریم وەک خەیاڵێک
پەروانەیەک هەڵیگرتمەوە و
تابوتێکی بۆ دروستکردم لە گوڵ
هەڵوەریم وەک شاعیرێک
ژنێکی نامۆی شکۆفەدار
گۆڕێکی بۆ هەڵکەندم لە وشە
هەڵوەریم وەک خەونێک
رێبوارێکی دڵ پڕ لە سەفەر
لە ژێر دار ئەرخەوانێکدا ئەسپەردەی کردم
هەڵوەریم وەک ئەستێرەیەک
بەسەر شانی فریشتەیەکەوە بەڕێکرام
بەرەو گۆڕستانی تیشک

ئەمشەو تەنیایی دادەگیرسێنم.. شەماڵ بارەوانی

ئەمشەو
لەگەڵ بێدەنگی شەوەزەنگدا
بەدەم ژەنینی فلوتی ئازار
و
بەباکردنی جگەرەی خەمەوە
شەوێکیتری تەنیایی دادەگیرسێنم

ئەمشەو
ئینجانەی بەختم لەسەر باڵکۆنی
تەنیایی درز دەبات
و
تەرمی خەونەکانم
لەگۆڕستانی عەدەم
دەچێنم

ئەمشەو
نە کۆترێک گمەی دڵخۆشی
لەسەر پەنجەرەی بێتاقەتیم
دەخوێنێت

نە نەغمەی بولبولێک
نمەی بارانی بێزاریم
دەڕەوێنێتەوە
و
نەشنەبای نەسیمێکی تەڕ
پەردەی هیلاکیم دەلەرێنێتەوە

ئەمشەو
ئستاتیکای وشەکانم
دەبن بە تراویلکەو
و
ئەدرەسی هەموو هۆنراوەکانم
دەچنەوە سەر نەسەبی هەڵوەرین

ئەمشەو
دوا فەسڵی خەونەکانمە
و
تنۆکێک بزەم نامێنێت
بۆ فانۆزی پێکەنین

ئەمشەو
شەپۆلێک خەمی سەرشێت
لەپێدەشتی دەرونما
دادەکات
و
هێشووی هەنگاوەکانم
دەبن بەبەرد

ئەمشەو
شیعرەکانم
کاژی چاوەڕوانی
فڕێ دەدەن
و
ڕوخساری دێڕەکانم
ئاوێتەدەبن بە باوەشێک گەڵای
ڕەنگ زەرد

ئەمشەو
هاژەی رووباری خۆزگەکانم
دەخنکێن
و
زۆربای ڕۆحم
مەیلی سەما یەکی خەمناک
دەکات

ئەمشەو
مەوسمی بەهار
هەرێمی دڵم جێ دێڵێت
و
وەرزێکیتری پاییز
دەست پێدەکات

ئەمشەو
جۆگەلەی هیچ ماچێک
کانی مەراقم بەسەرناکاتەوەو
هەواری تامەزرۆییم
تەڕناکات

ئەمشەو
ئاوێنەی ئاواتم
دەشکێت
و
کز□ بای
هیچ هەناسەیەک
لەتابووتی جەستەما
هەڵناکات

ئەمشەو
باڵندەی ئومێدم
بە بێ نازی سەردەنێتەوە
و
دووبارە کاروانێکیتری
سەراب
بەرەو هەیوانی تەنیاییم
دێتەوە